

DERRIDA VE SEARLE: KURGUSAL SÖZCELEMLERİN EDİMSÖZEL KONUMU ÜZERİNE BİR TARTIŞMA

Derrida and Searle: A Debate on the Illocutionary Status of Fictional Utterances

Emrah GÜNOK

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Felsefe Bölümü.

Özet

Eldeki makalenin amacı, Austin tarafından ortaya konmuş olan edimsel-saptayıcı ayrımı ışığında, kurgusal sözcelemlerin ciddi sözcelemlerden nasıl ayırdedildiğini tartışmaktır. Kurgusal sözcelemlerin ciddi sözcelemlere asalak olduğunu iddia edip düşünümü o noktada sonlandıran Austin, söz konusu asalaklık ilişkisinin gerçek mahiyetini tartışmayı Derrida ve Searle'e bırakmıştır. Derrida ve Searle arasındaki tartışma ise meselenin bilinçli öznelerin niyetleri; yani yönelimsellik bağlamında çözüme kavuşturulup kavuşturulamayacağına yönelik bir atışmaya sahne olur. Yönelimsellik paradigmasını terk etmekte gönülsüz davranan Searle'e karşı olarak Derrida'nın ortaya atmış olduğu yinelenebilirlik kavramı, kurgusal sözcelemler için olduğu kadar ciddi sözcelemler için de failin niyetlerinin belirleyici olmadığı yönündedir.

Anahtar Sözcükler: Edimsel, saptayıcı, yönelimsellik, yinelenebilirlik, metaedimsel

Abstract

The aim of the present article is to discuss how fictional utterances can be separated from serious ones in light of the performative-constative distinction set forth by Austin. Austin, who contended that fictional utterances are parasitic upon serious ones and terminated the reflection before maturation, leaves this task of discussing the true nature of the issue to Derrida and Searle. The debate between Derrida and Searle, on the other hand, is based on whether the issue at hand can be solved in terms of the purposes of conscious subjects, or, intentionality. In contrast to Searle who is unwilling to abandon the paradigm of intentionality, according to the concept of iterability put forward by Derrida, the aims of the agent are not determinant for the serious utterances as well as the fictional ones.

Keywords: Performatory, constative, intentionality, iterability, metaperformatory

Giriş

Austin'in edimseller kuramı çerçevesinde, filozofun çok da üzerinde durmayı tercih etmediği konulardan biri kurgusal sözcelemlerin edimsözel konumudur. Daha sonra Searle'ün söz edimleri kuramında daha geniş bir yer bulacak olan bu mesele, fenomenoloji geleneğinin son dönem temsilcilerinden Derrida'nın da dikkatini çekmiştir. Herhangi bir söz edimini ifâ etmekte olanın niyetleri ve söz konusu niyetlerin kurgusallık üzerindeki belirleyici etkisi konularını tartışmanın merkezine taşımış olan Derrida'nın katkısı, edimsellerin dil ve de dilin yaşamlarımız içinde tuttuğu yere ilişkin soruları akla getirmiş olmasıdır.

Derrida'nın konuşmacının niyetleri konusunu oyun dışı bırakmak için attığı ilk adım, dilin özünü meydana getirenin konuşma değil, yazı olduğuna ilişkin vurgusudur. Yazı, konuşmanın aksine, failinin sahip olduğu niyetlerle birlikte terketmiş olduğu dilsel ifade alanıdır. Derrida, yinelenebilirlik ve alıntısallık kavramları üzerinden konuşmanın, yani söz edimlerinin de en az yazı kadar metruk olduğu görüşünü savunmaya çalışmıştır. Metruktur, zira söz edimlerini oldukları söz edimleri kılan koşullar, her bir tekrarda ufak da olsa bir farklılaşma geçirmiş olur. Bu makalenin sınırları dahilinde konuşma-yazı tartışması dışarıda bırakılacak; bunun yerine söz edimleri kuramına yoğunlaşıp konuşmacının niyetleri odağa yerleştirilecektir.

Eldeki makale, başlığından da anlaşılacağı gibi, Austin'in kuramı üzerinden, Derrida ve Searle arasında gerçekleşmiş özel bir tartışmayı konu etmektedir. Bir diğer deyişle, bu yazının maksadı dil üzerine kafa yormuş iki filozofu kıyaslamak değildir. Yazı boyunca Derrida'nın tek bir metninin kullanılmış olmasının temel nedeni budur. Ortada dönmekte olan tartışmanın, konusu itibarıyla Searle'ün durduğu tarafta

daha yakın olması, bu düşünürü ait daha fazla sayıda eserin gündeme taşınmış olmasının ana gerekçesi olarak düşünülebilir.

1. Austin'in Edimöz Edimleri Kuramına İlişkin Kısa bir Değerlendirme

John Austin'in 50'li yıllarda Harvard Üniversitesi'nde "Söylemek ve Yapmak" (*How to do Things Words*) başlığı altında vermiş olduğu dersler, yirminci yüzyılın başından o güne kadar süregelen dil felsefesi tartışmalarını yeni bir mecraya kanalize etmiştir. Söz konusu dersler boyunca Austin'in amacı, dikkatleri dilin doğruluk değeri alan kullanımlarından doğruluk değeri almayan kısımlarına kaydırmak suretiyle, dile yönelik felsefi düşünümün erimini genişletmek olmuştur. Austin, derslerinin daha açılışında, dil felsefesine izâfe ettiği temel yanılığını şu cümleyle özetler: "Geleneksel felsefedeki birçok kafa karışıklığı, bir yanılığdan—ya. . . saçma olan *ya da* çok farklı bir niyetle üretilmiş olan sözcelemleri doğrudan olgu bildirimleri olarak alma yanılığından—kaynaklanmaktadır" (Austin, 2009: 41).

"Saçma olan sözcelemler", Kant tarafından bilişsel bir değer taşımadığı; bir başka deyişle doğruluk değerini haiz olmadığı gösterilen metafizik önermelerdir. Aslına bakılacak olursa, daha 18. yüzyılın ilk yarısında, Kant'ın da öncesinde, empirisist geleneğin öncülüğünü yapmış olan Berkeley ve Hume gibi düşünürler felsefenin amacını, dili ve düşünceyi nesnellik görünümü arzeden ama aslen boş konuşma olmaktan öte gidemeyen bu sözcelemleri [*utterance*] elemek suretiyle aklın sınırlarını çizmek olarak ortaya koymuşlardır. Yirminci yüzyıl mantıkçı pozitivistleri ve Wittgenstein'in katkısı ise, İngiliz empirisizminin başlatmış olduğu, Kant'ın şahikasına ulaştırdığı bu metafizik eleştirisini saf akıldan ziyade dile yönelik bir düşünüm olarak değerlendirmek olagelmıştır. Buna karşın Austin'in amacı, referansı olmayan sözde bildirimleri gerçek bildirimlerden ayırdetme iddiası taşıyan yirminci yüzyıl dil felsefesi geleneğinin sınırlılığını ortaya koymak; dilin olgu bildiriminde bulunan önermelerden ibaret bir fenomen olmakla kalmadığı hatırlatmasında bulunmaktadır. Austin'in "edimseller" (*performatives*) olarak tâbir ettiği öyle sözcelemler vardır ki, bunlarda "cümleyi sözcelemek eylemde bulunmaktır, ya da eylemde bulunmanın parçasıdır. . ." (Austin, 2009: 42). Sadece saptayıcılar ve olgu bildiriminde bulunan ifadelerden müteşekkil bir dil tasarımı, dili dünya karşısında edilgen bir yansıtıcı konumuna indirgeme riski taşıırken; Austin'in edimsel kavramsallaştırması dilin dünyayı etkileme ve değiştirme gücünü açığa çıkaran bir işlevi yerine getirmektedir.

Bir gemiye isim vermekten bir çiftin evlilik merasimini gerçekleştirmeye dek uzanan bir dizi ritüel, içinde edimsözel eylemlerin de gerçekleştirilmek zorunda olduğu bir dizi aktivitenin ifâ edilmesini şart koşar. "Ben de ...'nın bana verdiği yetkiye dayanarak sizleri karı-koca ilân ediyorum", ya da elindeki şampanya şişesini geminin pruvasında kırarken söylenen "Bu gemiye *Queen Elizabeth* adını veriyorum" gibi ifâdeler (Austin 2009, 43), söz konusu ritüellere katılımı uygun olan bir izleyici topluluğu önünde dile getirildiklerinde, içinde bulunan dünyayı değiştirme kapasitesine sahiptirler. Bir başka deyişle, ne ilk sözcelem orada hazır bulunan çiftin karı-koca, ne de ikinci sözcelem ritüele konu olan geminin adının *Queen Elizabeth* olduğu yollu bir bildirimde bulunmaktadır. Durum daha ziyâde şudur ki, nikâh masasındaki çiftin artık evli bir çifte, ad verme seramonisine konu olan geminin ise adı *Queen Elizabeth* olan gemiye dönüşebilmesinin tek yolu, sözel olmayan bir dizi eylem yanında, yukarıda tırnak içine alınmış sözel ifâdelerin sözcelenmiş olmasıdır. Bu ifâdelerin sözcelenmiş olması, dünyayı, dünyaya artı bir evli çift ve bundan böyle resmi kayıtlara *Queen Elizabeth* adıyla geçecek bir gemi kazandırmak suretiyle değişime uğratar. Dilin *ritüelistik kullanımları* olarak adlandırılabilir bu tip sözcelemler yanında, anlamlı oluşunu yine edimsözel gücüne [*illocutionary force*] borçlu olan söz vermek, tehdit etmek, emretmek, buyur etmek, tebrik etmek vb. söz edimlerinden de bahsetmek mümkündür. İlkinden belli bir sözleşme, toplanma ve törensellik gerektirmiyor oluşu ile ayırılması mümkün olan bu söz edimleri, hayatın doğal seyri içinde ortaya çıkıyor olmaları bakımından *spontan söz edimleri* olarak isimlendirilebilirler.¹ Örneğin " '...maya söz veririm' demek bana bir sorumluluk yükler—kendi

¹ *Ritüelistik söz edimleri-spontan söz edimleri* kavram ikilisi ile karşılaşmayı uygun bulduğum bu farklılık hattını daha bir belirgin kılmak adına, John Searle'ün "ham olgular"a [*brute facts*] karşıt olarak öne sürdüğü "kurumsal olgular" [*institutional facts*] kavramsallaştırmadan yardım alabileceğimi umuyorum. Ham olgular doğa düzenine uygun olarak ortaya çıkan şey-durumlarına karşılık gelirken, kurumsal olgular, toplumsal yapıyı mümkün kılan uyuşumsal fonlar üzerinde görünürlük kazanan olgulara tekâbüller ederler. Elmanın bir meyve olmasından bahsedebilmek üzere toplumsal bir uyuşmaya gönderimde bulunmak gerekmezken, Ali ve Ayşe'nin evli olmaları olgusunu konu edebilmenin tek koşulu, içinde yaşanılan toplumsallığın evlilik aktini sosyal yaşamın aslı unsurlarından biri olarak koyutladığını bildiren bir uyuşumdur (Searle, 1970: 50-53). Buradan yola çıkılarak denebilir ki, ritüelistik söz edimleri kurumsal olguları temel alan yapıp etmelere denk düşerken, spontan söz edimleri için durumun bu olup olmadığı, en hafifinden, tartışmalıdır.

kendime gönül rızasıyla tinsel bir kelepçe taktığımı kayda geçirir" (Austin, 2009: 47). Bir başka deyişle, birine bir konuda söz verdiğimde, içinde bulunduğum dünyayı, hakkında söz vermiş olduğum meselenin halli hususunda başkalarının benden beklentiye girmelerine izin verecek ve gereğini yapmamam halinde onların beni kınayacak olmalarını garantiye alacak şekilde değiştirmiş olurum.

Gerek ritüelistik, gerekse de spontan söz edimleri için olsun, sorulması gereken soru şudur: Önermesel içeriğinden başka bir bileşene sahip olmayan bildirimsel ifadeleri doğru ya da yanlış kılan bir nesnellik zemininden bahsedebiliyor olmamıza benzer şekilde, söz edimlerinin gerçekleşimini ya da havada kalışını mümkün kılan herhangi bir zeminden bahsedilebilir mi? Başka bir biçimde ifadelendirilecek olursa, herhangi bir söz ediminin amaçlanan hedef doğrultusunda *yerine getirilmiş* ya da *âkim kalmış* bir söz edimi olabilmesini sağlayan koşullar nelerdir?

Söylemek ve Yapmak'ta Austin'in, başlangıçta sıralamış olduğu koşullara tam bir netlik kazandırmak amacıyla, büyük ölçüde edimsöz edimlerini âkim kılan durumları incelediğini gözlemleyebiliriz. Filozofun, Mart 1958'de Royauumont'ta sunmuş olduğu "Edimsel-Saptayıcı" ("Performative-Constatative") başlıklı bildiri metninde olumsuzluk yaratan söz konusu durumları ilginç bir tâbirle karşıladığına şahitlik ederiz: "Bir edimsel, bahse konu olan eylem için her anlamda uygunluk taşıyan bir durumda bildirim konu olmak zorundadır; konuşmacı, söz konusu edimselin icrası için gerekli olan koşulları taşıyorsa (ki, bu koşullardan çok vardır), dile getirdiği sözcelem genel olarak 'talihsiz' [*unhappy*] bir sözcelem olarak adlandırılabilir" (Austin: 1971: 13).

Talihsiz sözcelem, Austin'in edimseller için vermiş olduğu altı temel kuralın gerekliliklerini yerine getirmekte âciz kalan edimsöz edimlerine [*illocutionary acts*] karşılık gelirler. Gereksiz ayrıntıya girmek adına A-kuralları olarak isimlendireceğim iki kural, ortada doğru kişiler tarafından doğru bir biçimde gerçekleştirilen uyuşmsal bir işlem olması gerektiğini öne sürerken, B-kuralları olarak adlandıracağım iki kural, söz konusu uyuşmsal işlemin katılımcılar tarafından hatasız ve eksiksiz bir biçimde yerine getirilmesini şart koşar (Austin, 2009: 51). John Searle tarafından "içtenlik koşulu" [*sincerity condition*] (Searle, 1970: 60) olarak adlandırılan iki adet Γ koşulu ise, işleme katılan kişilerin yaptıklarını niyetli bir biçimde, inanarak yapmalarını talep eder. Nikâh dairesine bir şempanze ile gidip evlenmeye kalkarsam, işleme katılacak aktörlerin doğru aktörler olması gerektiğini öne süren A koşullarına; nikâh memurunun müstakbel zevcemle aramdaki evlilik akdini onayladığını belirten sözlerini dinlemeden nikâh salonunu terketmem durumunda B koşullarına; "...maya söz veriyorum" derken aslında hiç de o niyette değilsem, Γ koşullarına aykırı davranmış olurum.

2. Asalak Sözcelem

Edimsellerin âkim kalmasına, talihsiz sözcelem olarak nitelenmesine yol açan durumlar, yukarıda özetlemeye çalıştığım A, B ve Γ kurallarının ihlâl edilmesi ile sınırlı değildir. Bu yazının odağına yerleştirilecek öyle bir durum daha vardır ki, dilin özüne ilişkin anlayışımızı derinleştirme işlevi bakımından oldukça etkilidir. Gariptir ki, mevzubahis durumun ayrıntılı bir değerlendirilmesi Austin tarafından yerine getirilmesi gereken bir ödev olarak değerlendirilmemiştir:

Edimsel bir sözcelem, sahnede bir aktör tarafından söylenirse, bir şiir içinde ortaya atılırsa, ya da bir iç konuşmada geçerse, *özel bir biçimde* hükümsüz ya da sahte olacaktır. . . Bu tür durumlarda dil. . . ciddiye alınmadan, ama normal kullanımın *asalağı* denebilecek şekillerde—dil'in *zayıf halleri* kapsamına girecek girebilecek şekillerde—kullanılmaktadır. Biz bunların hiçbirini gözönüne *almıyoruz*. İsbetli olsun olmasın bahsettiğimiz bütün edimsel sözcelem, olağan koşullarda üretilmiş diye anlaşılmalıdır (Austin, 2009: 57).

Austin basitçe, gerçek hayat atmosferinde ("olağan koşullarda") sözcelenmiş olan edimsellerin, kurgusal yapıtlar ya da kendi kendine konuşmalarda geçen edimsellere nazaran *orijinal* olarak değerlendirilmesi gerektiğini öne sürmekte; bu hallerde sözcelenen her edimselin ise, gerçeklik düzleminde iş gören edimseller üzerinden; onları örnek almak suretiyle incelemeye konu edilmesi lüzûmunu dillendirmektedir. Bu şekilde değerlendirildiğinde son derece banal bir hatırlatma olarak anlaşılabilir olan bu paragraf, nasıl olup da Derrida ve Austin'in öğrencisi Searle arasında, 1977 yılında *Glyph* dergisinin ilk ve ikinci ciltlerinde önemli bir felsefi atışma sahne olmuştur?

Yukarıda da değinmiş olduğum üzere dil, Wittgenstein'in ikinci dönemine dek dünyayı yansılayan bir ayna olarak görülmüş; dilsel ifadelerin doğruluk değeri alabilen önerme içeriklerine sahip bildirimsel cümlelerden ibâret olduğu görüşü ağır basmıştır. Bu anlayış çerçevesinde dilin epistemik bir aparat olmaktan öteye gitmediğini savlamak, öyle sanıyorum ki abartıya kaçmak olmayacaktır. Dili her daim dil-dışı olanla birlikte düşünmek gerektiği doğru ise, bu tip bir dil anlayışının, dili *epistemolojik koşullar* üzerinden kavradığını belirtmek gerekecektir. Söz konusu olan "olağan koşullar"da üretilmiş söz edimleri olduğunda, yukarıda ele alınan A ve B-koşullarının yeterli olduğunu, öznenin niyet ve inançlarını yansıtan Γ koşullarının ise şimdilik devre dışı bırakılabileceğini düşünebiliriz. Neden?

Söz verme edimselini örnek olarak kullanmak suretiyle yapmış olduğu içtenlik koşulu (yani, Γ -koşulları) analizinde Searle şöyle söyler:

Konuşmacının bu tip bir sorumluluk yüklediğine ilişkin bir ipucu, onun saçmalığa düşmeden, sözgelimi, 'A yapmaya söz veriyorum ama A yapmaya hiç niyetim yok' diyemeyecek olmasıdır. 'A yapmaya söz veriyorum' demek, A yapmaya niyetli olmanın sorumluluğunu almak demektir ve bu koşul, söz konusu sözcelemin içten ya da içtenliksiz oluşuna bakılmaksızın geçerlidir (Searle, 1970: 62).

Buradan çıkartılacak ders şudur: Hiç niyetim olmasa, inançlarım ters yönde olsa bile ağızdan çıkan şey benim açımdan bağlayıcıdır. İş öznenin niyetlerine kalırsa, söz edimleri kuramını solipsistik bir çerçeveden anlamak gerektiği yollu saçma bir durum hâsıl olacaktır. Yerine getirmekte olduğum edimsöz ediminin ya da sözcelemekte olduğum edimselin anlamı açısından *aslında ne yapıyor olduğumdan* ziyade *ne yapıyor olarak algılandığım* öne çıkıyor ise, Γ koşulları, yani saklı niyetimin ne olduğu önemini kaybedecektir. Dolayısıyla bir edimselin olduğu edimsel olarak âkim kalmıyor, iş görebiliyor oluşu, edimsele konu olan fiilin, tanımında içerilen önermelerle çelişmiyor oluşuna bağlı olacaktır. "Söz verme" edimselini örnek olarak kullanan Searle, bu durumu şöyle ifade eder:

Söz verme edimsöz edimine ilişkin bir çözümleme verebilmek için, kendisi vasıtasıyla söz verme ediminin icra edildiği herhangi bir cümlemin başarılı ve eksiksiz bir şekilde sözcelenmesinde hangi koşulların zorunlu ve yeterli olduğunu soracağım. Bu soruyu yanıtlamak adına, bir önermeler kümesinden müteşekkil olan söz konusu koşulları o şekilde saptayacağım ki, kümeyi meydana getiren elemanların biraradılığı, herhangi bir konuşmacı tarafından başarılı ve eksiksiz bir söz verme eylemi haline getirilen önermeyi gerektirirken [*entails*]; konuşmacının bu tip bir söz verme eylemi haline getirdiği önerme de söz konusu biraradılığı gerektirecektir (Searle, 1970: 54).

Kısaca söylenecek olursa, söz verme işleminin eksiksizce yerine getirilebilmesi, söz vermeyi olduğu edim olarak tanımlayan bir dizi yeterli koşul ile karşılıklı gerektirme ilişkisi içinde olmasına bağlıdır. İçinde söz vermenin gerçekleştirildiği iletişim ortamının fiziksel koşullarından, A konusunda söz verilmiş ise, "Dinleyici, söz verenin A'yı yapmamasından söz vermesini tercih eder ve söz veren, dinleyenin tercihini bu doğrultuda olduğu inancını taşır" (Searle, 1970: 58) gibi daha sıkı belirlenmiş bir kurala kadar uzanan bir koşullar kümesi ile başarılı bir biçimde ifâ edilmiş bir söz verme edimi arasındaki çift gerektirme ilişkisi, kuşkusuz ki mantıksal bir ilişkidir. Buradan, edimsellerin başarılı icrasını mümkün kılan koşulların *mantıksal koşullar*² olduğunu söylemek abes kaçmayacaktır.

Söz verme spontan edimseli için sıralamış olduğu koşullara Searle, Austin'in yukarıda ritüelistik edimseller olarak adlandırmayı uygun gördüğüm edimsellere Γ koşullarını eklemiş olmasına benzer biçimde, bir çift içtenlik koşulu ekler: "Söz veren A yapmaya niyetlidir" ve "Söz veren, dile getirmiş olduğu edimsel sözcelemin kendisini A yapma yükümlülüğüne gark ettiğinin bilincindedir" (Searle 1970, 60). Yukarıda Austin'in ifadesiyle Γ , Searle'ün terminolojisi ile içtenlik koşulları olarak dile

² Edimsellerin gerçekleşimini mümkün kılan bu koşulları "mantıksal" olarak nitelemek, kuşku yok ki pek çok okuyucuyu rahatsız edecektir. Tam da bu yüzden, söz konusu sıfatın burada kullanılıp kullanılmayacağı meselesinin ayrı bir yazının konusu olabilecek denli şumullu bir problem alanına denk gelebileceğini itiraf etmekte bir sakınca görmüyorum. Ama şurası hatırlanmalıdır ki, "mantıksal" nitelemesi, bu noktada, düşünümüne konu olan *zorunluluk* fenomeninin yerini almak üzere, gevşek bir biçimde kullanılmıştır. Kant'ın mantık alanından bilgi alanına taşıdığı zorunluluğu nitelemek üzere geleneksel mantığa "aşkınsal mantık" olarak adlandırmayı uygun gördüğü ikinci bir mantık eklediğini aklı getirmenin bu noktada faydalı olabileceğine kâniyim. Bunun nedenini şu şekilde ifade edebilirim: İlk olarak dil ve iletişim tarafından olanaklı hâle gelen pratik-toplumsal alan, hiç kuşku yok ki, Kant'ın bilgi alanı olarak izole ettiği alana benzer şekilde, kendine özgü bir zorunluluğu bünyesinde taşıyacaktır. Ve yine Kant'ın, kendi keşfi olan bu alana izâfe ettiği mantıksallık, söz edimleri kuramının da kendi mantıksallığına sahip olduğu yollu bir ilhama kapılmamıza yol açabilir. Söz konusu mantıksallık, Kant'ın epistemolojik a priori'sinden ilham alınarak *söylemsel a priori* olarak adlandırılabilir.

getirilmiş olan koşulların gerek ritüelistik, gerekse de spontan söz edimleri için elzem olmadığını görmüştük. Buna karşın bu koşulları hala gündemde tutuyor olmamın tek bir gerekçesi vardır, ve o gerekçe de içtenlik, yönelimsellik ya da niyetlilik olarak ifade edilebilecek olan bu koşulların Austinci anlamda asalak, Searlecü anlamda ise "kurgusal sözcelemeler" olarak anılan dilsel edimlerin onto-lojik konumlanışına dönük tartışmada öne çıkan bir parametre olarak boy göstermesidir. Searle'ün 1975 yılında kaleme aldığı "Kurgusal Söylemin Mantıksal Konumu" başlıklı yazı, Derrida ile aynı konuda gireceği ünlü polemiki öncesinde açısından son derece önemlidir.

3. Searle, Kurgusal Söylem ve Niyetler

Özetleyecek olursak: Önerme içeriğinden ibâret bildirimsel cümlelerin doğruluk değeri alabilmesini sağlayan temel faktör, cümlelerin anlamı ile söz konusu anlam üzerinden kendisine yönletim yapılan olgusalılık arasındaki müteakbüliyet [correspondence]. Söz konusu müteakbüliyet ilişkisinin sağlanabilmesine önayak olan koşullar ise yukarıda epistemolojik koşullar olarak adlandırılmıştır. Buna ek olarak, edimselleri oldukları edimseller olarak mümkün kılanın ise hepsi birarada yeterli olan bir dizi zorunlu koşulla çelişmemek olduğu; bu anlamda da söz konusu koşulların mantıksal sıfatıyla nitelenebilecek koşullar oldukları yukarıda ele alınmıştır. Bu koşullar A ve B koşulları ise, dışarıda bırakılan içtenlik koşullarını tekrar devreye sokmanın, ancak ve ancak kurgusal ya da asalak sözcelemeler söz konusu olduğunda mâkul olacağını Austin değil, Searle'den öğreniriz. Söylediklerini gerçek niyetlerle söylemiş olmak ya da olmamak; ağızdan çıkan gerçekten kastetmek ya da etmemek; dile dökülenlerin sorumluluğunu almak ya da almamak; kurgusal ya da asalak sözcelemeleri gerçek hayat bağlamında sözcelenmiş olan edimsellerden ayıran temel fark bundan başka bir şey değildir. En azından Searle böyle düşünür.

New York Times'ta çıkmış bir haber metninde geçen bildirimsel ifadeler ile Iris Murdoch'ın *The Red and the Green* adlı romanında geçen bildirimsel ifadeler arasındaki fark, Searle'ün kurgusal sözcelemelere ait olan özgüllüğü kavramak adına seçtiği temel örnektir. Görünüşte salt bildirimsel [constative] olan bu ifadeler, Searle tarafından kesinleme yapmak ediminin ifâsı olarak değerlendirilir.³ "Kesinlemeler" olarak adlandırılan edimseller sınıfını meydana getiren dört kuraldan ilki "Temel kural: kesinlemede bulunan kişi dile getirdiği önermenin doğruluğu konusunda sorumluluk üstlenir" ve sonuncusu "İçtenlik kuralı: kişi dile getirilen önermenin doğruluğuna inandığı konusunda sorumluluk üstlenir" şeklinde dile getirilmiştir (Searle, 2011: 96). Önermenin doğruluğu konusunda sorumluluk üstlenmek ve aynı önermenin doğruluğuna inandığı konusunda sorumluluk üstlenmek arasındaki farkı şimdilik es geçecek olursak, meselenin söylenenin arkasında durmak; yanlış çıkması halinde karşılaşılabilecek sonuçlara karşı gelinmeyeceği yollu rıza vermek; kısaca sorumluluk almak meselesi olduğunun altı çizilmelidir. Söylenenin sorumluluğunu almak en azından haber metni örneği için bir kriter teşkil etmektedir. Bunun Murdoch'ın romanı için de geçerli olup olmadığını sorduğumuzda şu sonuca varmamız gerekir: yazar romanın sözü geçen parçasını betimsel ifadelerle kurgularken söylediklerinin doğruluğuna ilişkin sorumluluk alıyor değildir. Ama aynı biçimde onun bu tip bir sorumluluktan kaçındığını iddia etmek de mantıklı olmayacaktır, zira burada mesele bir sorumluluk alma, ya da kesinlemede bulunma meselesi değildir; "yazarın burada kesinlemede bulunmayı taklit ettiğini söylemek mümkün"dür (Searle, 2011: 99).

Peki bu söylenenler, kurgusal metin üreten yazarın aslında söylediklerini söyleme niyetinde *olmadığı* bir göstergesi olarak anlaşılabilir mi? Kuşkusuz ki hayır. Şöyle ifade etmek daha uygun olacaktır: Kurgusal metinde yazarın niyeti yaptığı betimlemeyi içinde yaşadığımız ortak gerçekliğin bir parçası olarak ortaya koymak değil, bu gerçekliğe *o ya da bu şekilde öykünen* hayali bir yaşam kesiti sunmaktır. Meseleyi bu şekilde dillendirirsek kurgusal olanı *nesneye*, yani *anlatılana* izâfe etmiş oluruz. Oysaki Searle kurgusal olanın kurgusal olduğunu fiilin, yani *anlatmanın* kendisinde tespit etmekte; yukarıda da alıntılanmış olduğumuz gibi, yapılanın, yani fiilin "kesinlemede bulunmayı taklit etmek" olduğunu öne sürmektedir. Bir başka deyişle, kurgusal sözcelem üretiminde olan şey *taklit edilmiş bir gerçekliği*

³ Salt bildirimsel ifadelerin edimsözsel güce [illocutionary force] sahip; bir başka deyişle, birer edimsel olup olmadıkları, Austin tarafından yanıtlanmadan bırakılmış bir sorudur. "Edimseller ve Saptayıcılar" başlıklı birinci ders ya da aynı adlı 1971 tarihli makalede böyle bir ayrımın şart olduğuna iknâ olmuş görünen Austin, *Söylemek ve Yapmak*'ın onbirinci dersinde bu ayrımın baştaki netliği konusunda şüpheye düşer: "Hiç kuşku yok, bildirmek de en az, sözgelişi, uyarmak ya da ilan etmek kadar bir edimsöz ediminde bulunmak demektir" (Austin, 2009: 149).

betimlemek değil, bir gerçeklik betimliyor olmayı taklit etmektir. Buradan çıkartılması gereken sonuç oldukça önemlidir ve bizi kurgusal metin üretiminin özerk bir edimsöz edimi sınıfı meydana getirdiğini itiraf etmeye yöneltir: “. . . Murdoch ya da başka roman yazarları kesinlemede bulunmak gibi bir edimsöz ediminde bulunmazlar, öykü anlatmak ya da roman yazmak gibi bir edimsöz ediminde bulunurlar” (Searle, 2011: 98). Şimdi sıra “öykü anlatmak” olarak adlandırılan edimsöz ediminin olanaklılık koşullarını sorgulamaya, böylelikle söz konusu edimsöz sınıfını diğer edimsöz sınıflarından ayırdedenin ne olduğunu sormaya gelmiştir. “Öykü anlatmak” ise bir bildirimde bulunuyor*muş gibi yapmak* olduğuna göre, kurgusal söylem üretimi için nihai sorunun “-miş gibi yapmak hangi edimsöz edimini icra etmek anlamına gelir?” şeklinde formüle edilebileceği açıktır.

Diğer yandan *-miş gibi yapmak* “yönelimsel bir fiildir; yani içerisinde yönelim kavramını barındıran fiillerden biridir. Bir kişinin yaparmış gibi yapma yönelimi olmadan bir şey yaparmış gibi yaptığını söylediğimizde doğru bir şey söylemiş olmayız” (Searle, 2011: 100). Bir diğer deyişle, *-miş gibi yapmak* geçişli bir fiildir, yani nesne alması zorunludur. Kınamak edimselinin *bir şeyi kınamak*, onaylamak edimselinin *bir şeyi onaylamak* anlamına geliyor oluşuna benzer şekilde, *-miş gibi yapmak* edimseli de *bir şeyi yaparmış gibi yapmak* olarak kavranmak durumundadır. Fakat Searle’ün bu noktada gözden kaçırdığı çok önemli bir husus vardır, ki bu dikkatsizlik onun fenomenolojik yaklaşımının naifliğini çok net bir şekilde örnekler niteliktedir.

Yukarıda adı geçen edimsellerde bilinç kendi dışına, bir diğer deyişle, dünyaya yönelik iken, *-miş gibi yapma* edimseli için ayırıcı olan yan onun refleksif bir karakter arzemesi, yani bilincin kendi üzerine döndüğü momente özgü olmasıdır. Sahnedeki oyuncu onaylayıcı bir sözceleme dillendirirken onun oyun-ıçi bir öğeyi (kişiyi, jesti, eylemi, vb.) onayladığını biliriz. Ve yine biliriz ki, söz konusu öğeyi onaylayan canlandırılmakta olan karakterden başkası değildir. Oysaki bir şeyi onaylama edimini taklit eden, bir şeyi onaylar *miş gibi yapan*, söz konusu karakteri canlandıran oyuncunun kendisidir. Oyuncu, canlandırmakta olduğu karakterin bilinç durumunu kendi bilincinin nesnesi yapar; bir diğer deyişle, kendi zihnini bir başka zihinsel yönelmişlik üzerine katlanmaya bırakır. Şu halde *-miş gibi yapma*, diğer edimselleri kendine nesne kılan ve mutlak surette onlara yönelik olan *ikinci derece* bir edimseldir. Bu nedenle de basitçe diğer edimsellere eklenemez; onlarla aynı düzlemde konumlandırılmaz. Adlandırmam mâzur görülebilirse eğer, *-miş gibi yapmak*, diğer edimseller hakkında olduğu için bir *metaedimseldir*.⁴

Yine de vurgulanmalıdır ki, “metaedimsel” gibi bir kavramsallaştırma, basitçe ortaya atılıp geçilebilecek türden bir kavramsallaştırma olmayabilir, zira şu iki soruyu her daim tetiklemesi beklenir: Metaedimsel kavrayıcı mıdır, yoksa uygulayıcı mı? Aynı anlama gelecek bir ikinci soruluş şekliyle, meta-edimsel meta konumda mıdır, yoksa gerçekten de edimsel midir? Metaedimsel, zihnin kendini eyleminde seyretmesi (*θεωρεῖν*) sonucu edinilen bir kavram ise bunun artık bir edim olduğunu söylemek yersiz kaçacaktır, zira her edim seyredilmeye zorunlu olarak açık olacak, bu da onun meta konumunu tehlikeye atacaktır. Şu halde ya metaedimselin edimsel oluşundan vazgeçmeli, ya da onun meta konumda olduğunu öne süren savı bir kenara bırakmalıyız.

Üzerinde durmakta olduğumuz mevzuyla bire bir alâkalı olduğu düşünülebilecek bir başka soru da edimsellerin nasıl olup da birbirleri *hakkında* olabildikleri sorusudur. *Hakkında-olma* ilişkisi, sağduyusal olarak bildirimsel ifadeler için geçerlidir. “Ayşe kedinin paspasın üstünde olduğunu söylüyor” dediğimde, Ayşe’nin “Kedi paspasın üzerinde” cümlesi üzerinden yapmış olduğu bir bildirimini bildiriyor olurum. Buradan kedinin paspasın üzerinde olduğunu bildirenin ben olduğum sonucu çıkmaz; bunu yapan Ayşe’dir. Benim yaptığım şey Ayşe’nin bildirimini bildirmekten ibarettir; bildirimim Ayşe’nin bildirimini *hakkındadır*. Benzer bir biçimde teşekkür etme rolü yapan bir oyuncunun ifâ etmekte olduğu eylemin *-miş gibi yapmak*; bu eylemin kendisi hakkında olduğu edimselin ise teşekkür etmek olduğu söylenebilir mi? Searle’ün örneğinden gidecek olursak, bir çocuğun araba kullanıyor*muş gibi*

⁴ Metaedimsel sayısını birden ikiye çıkarıp çıkaramayacağımızı görmek üzere “-miş gibi yapmak olarak tanımlanan edimselin *ciddi bir şekilde yapmak* diye nitelenebilecek bir karşılığı var mıdır?” gibi bir soru sorsak, bu soruya olumsuz bir yanıt vermemiz gerektiğini farketmemiz çok zaman almayacaktır. Zira kurgusal yapıtta geçen herhangi bir söz edimi gündelik hayattaki muadilinin içtenlik koşulu bakımından eksiltilmiş hali olmaktan öte geçemez. Bunun tersi doğru değildir. Yani gerçek hayatta icra edilen söz edimini kurgusal yapıtta geçen söz edimine içtenlik koşulu ilâve eden edim olarak görmek mantıksızdır. Şu halde kurgusal söz edimleri, gerçek hayattaki söz edimlerine, bunların gerçekleşme koşullarını değiştirmeksizin, asalaktır.

yapmasna benzer bir biçimde (Searle, 2011: 102-103) bir oyuncu teşekkür ediyormuş gibi yapabilir. Fakat bu örneğin sorunlu olduğu derhal vurgulanmalıdır. Şöyle ki: Araba kullanma edimini taklit eden çocuk, taklit etmekte olduğu eylemin ne tip bir eylem olduğuna tam olarak vâkıf değilken, teşekkür etmeyi taklit eden oyuncunun söz konusu edimsel hakkında tamamlanmış bir bilgisi olduğu varsayılır. Şu halde çocuğun *-miş gibi yapması* nâtamam ve ucu açık olmak bakımından bir eylem olarak telâkki edilebileceken; oyuncunun taklit edişi, taklit ettiği nesneye tam bir vukuf gerektirdiği için pratikten ziyade teorik boyutu; edimsellikten ziyade düşünümselliği ön plana çıkan bir metaedimsel olarak değerlendirilebilecektir. Derrida'nın Austin eleştirisi ve Searle'ün verdiği yanıt tam olarak bu çerçevede incelenmesi gereken bir tartışma zemininin oluşumuna yol açmaktadır.

4. Derrida ve Olası tek Metaedimsel olarak *Yineleme*

Searle için yaparmış gibi yapmak dahi, indirgenemez bir şekilde yaparmış gibi yapmaya niyetli olmak meselesidir. Searle açısından, bir şey yapmaya yönelikmiş gibi yapmam ölçüsünde, yönelmiş gibi yapmaya yönelik olmam şarttır: kurgusal bir söz ediminin ciddiyet-sizliği, şu halde, kendini edimsözsel güç ve yönelimsellik arasındaki kopmaz bağa teslim etmiş olan bir söz edimleri teorisi tarafından içerilecektir. Herhangi bir söz ediminin doğasını, her zaman için veya zorunlu olarak bu söz ediminin gerçekleştirdiği bilinçli yönelime atfla belirlemek mümkündür. Yapmacıklık bir yönelim, bu kapsamda, gerçek bir yönelimden daha az yönelimsel olmayacaktır. Fakat tam da bu noktada Searle'ün yönelimsellik açıklaması, pek çok başka yerde yine kendisi tarafından reddedilen naif psikolojik modele tehlikeli ölçüde yaklaşmaktadır (Loxley, 2007: 68).

Loxley'nin söz etmekte olduğu "naif psikolojik model", Kartezyen bakış açısından miras kalan kendine şeffaf bilinç modelinden başkası değildir. Edimsel ifadeler, sahip oldukları önermesel içeriği belli bir tarzda iletişim ortamına aktaran bir edimsözsel güce sahiptirler ve bu edimsözsel gücün de kaynağı ifadeyi sözceleyen öznenin zihinsel yöneliminden başkası değildir: "Bir söz ediminin performansı. . . karşılık gelen yönelimsel durumun ifadesidir; sonuç olarak, karşılık gelen yönelimsel durumu reddederken söz edimini icra etmek mantıksal anlamda çelişki olmasa bile tuhaftır" (Searle, 1983: 9). Şu halde olası tüm edimselleri kendisine tâbi kılmakla metaedimsel tanımlamasını hak ettiğini öne sürmüş olduğum *-miş gibi yapmak* dahi bilinçli yönelimsellik ya da niyet-edilmişlik terimleri üzerinden kavramsallaştırılıyorsa, kurgusal söylemi ciddi sözcelemlerden ayırmanın tam olarak ne olduğu Searle açısından açıklığa kavuşturulmadan kalmış olur. Bu söylenenlere karşın kurguyu net olarak gerçek hayattan ayırma iddiasını devam ettiren Searle'ün örtük olarak onaylamaya devam ettiği Austinci yaklaşımı eleştirmek ise, "İmza Olay Bağlam" makalesi üzerinden Derrida'ya kalmıştır.

Söz konusu makale bağlamında Derrida'nın yaptığı şey aslolarak (1) konuşmayı temel alan anlam teorisini yazının merkezî konum işgal ettiği bir bakış açısı ile ikâme etmek; (2) yazarın, bağlamın ve okuyucunun yokluğu üzerinden niyetsellik ya da yönelimsellik [*intentionality*] paradigmasını ilga edip bunun yerine "yinelenebilirlik" [*iterability*] ve "alıntısallık" [*citatonality*] kavramlarını geçirmek; ve son olarak da (3) yazı boyunca yazarın varlığını imzaya [*signature*] indirgemek olarak değerlendirilebilir. Bu yazının sınırları dahilinde odaklanacağım temel husus (2)de işlenmeye çalışılan yönelimsellik-yinelenebilirlik meselesi olacaktır.

Yinelenebilirlik veya alıntısallık kavramlarının devreye girişi, hiç kuşku yok ki tartışma bağlamının kurgusal ya da asalak sözcelemler olmasıdır. Söz konusu sözcelemlerin ciddi bağlamlarda sözcelenmiş edimsellere asalak oluşu, en hafifinden onları taklit ediyor oluşu ile açıklanabilir. Taklit ise bir nevi yinelemedir; yinelemenin ise orijinal olanı tırnak içinde tekrar sunmak, onu alıntılama olarak kavranabileceği açıktır. Fakat Derrida, yinelenebilirlik olarak Türkçeleştirmeyi uygun gördüğüm kavramın Fransızca aslını ayınının tekrarı anlamına gelen *repetition* ile değil, Sanskritçe kökeni itibariyle *başkayı* [*itara; other*] tekrara bağlaması muhtemel olan *iterability* sözcüğü ile karşılamayı yeğler (Derrida, 1988: 7). Bunun anlamı şudur: Yineleme kavramı tekrarı, tekrarı olduğu özün sabitliğine göndermeli olarak anırtıyor değildir. Söz konusu olan herhangi bir özün olanca sabitliğiyle bir kez daha ifâ edilmesi değil, öz olarak belirenin fark üreten yinelemede açığa çıkıyor oluşudur. Bir başka deyişle, özün tekrarlandığını öne sürmektense, yinelemenin bir farklılaşma hattı boyunca özü ürettiğini vurgulamak uygun olacaktır; *öz yinelemenin bir fonksiyonudur, yineleme özün değil*.⁵ Bunu Austin'in

⁵ Searle gibi düşünen biri "Neyin temsili ya da tekrarı?" diye sorabilir. Ne de olsa bir şeyin temsili ya da tekrarı o şeyden farklı veya onun ötekisi olmak durumundadır. Ama elimizde tekrar ve temsilden gayri bir şey, yani sabit bir öz yoksa, tekrar ve temsilin her daim kendinden-başka terimleriyle yorumlanması gerektiği de açıklık kazanacaktır (Fish, 1982: 703-4). Sabit özün

edimseller kuramına uygulayacak olursak şöyle bir sonuç elde ederiz: Edimsellerin asalak kullanımları, onları oldukları edimseller kılan ciddi kullanım bağlamındaki özlerinin aynı şekilde tekrarlanmasından ibâret değildir; zira ciddi kullanımlar da, tıpkı asalak kullanımlar gibi bir kuralın aynılık üreten tekrarı olarak anlaşılabilir. "Risk" kavramından asalak sözcelemlerin içine düştüğü özel bir tür talihsizlik durumu olan "hükümsüz ve sahte olma" anlaşılacak kaydıyla, Derrida'nın şu paragrafına dikkat çekmek şarttır:

Asalıklığın statüsü nedir? Bir diğer deyişle, varlığı Austin tarafından kabul edilen risk niteliği dili, konuşmanın [*la locution*] hiçbir zaman arkada bırakmayı umamayacağı; ama "yuvada", kendiyile ve kendinde, kendi özü ve *amacın* korumasında kalmak suretiyle kaçabileceği bir nevi hendek ya da dışsal bir lanetlenme mevkii olarak olarak *çevreler* mi? Yoksa, tam tersine, söz konusu risk dilin içsel ve pozitif olanaklılık koşulunu mu teşkil eder? (Derrida, 1988: 17).

Bu retorik sorunun doğru yanıtı için pek tabii ki ikinci şıkkı işaret etmek gerekecektir. Sahte veya hükümsüz olma ihtimali, edimseli olduğu edimsel olmaktan çıkartan ârizî bir durum olmak şöyle dursun, edimselin o edimsel olmasını sağlayan zorunlu bir olasılığa [*necessary possibility*] karşılık gelmektedir (Derrida, 1988: 15). Şu halde Austinci terminolojiyle asalaklık, Searlecü terminolojiyle ise kurgusal olarak nitelenen durum edimselleri ciddi bağlamlardan çözümdürmek suretiyle hükümsüz kılmadığı gibi, bir ihtimal olarak kalıyor olmasına rağmen, ve hatta tam da bu nedenle, tanımlar. Derrida'nın burada yapmaya çalıştığı, asalak sözcelemlerde neyin tekrarlandığından çok tekrarlanmanın ya da alıntısallığın ön plana çıkmasıyla, ciddi bağlamları, sözgelimi, kurgusal bağlamlardan ayırdeden niyet ve amaçların; bir diğer deyişle yönelimselliğin âkim kaldığını göstermektir. Stanley E. Fish, Austinci bakış açısından sahnedeki aktöre izâfe edilen niyetlerin aslında onun arkasında durmakta olan oyun yazarının niyetleri olduğunu; kurgusal sözcelemlerin ciddi sözcelemlere asalak oluşunun ise buradan yorumlanması gerektiğinin altını çizer ve Derrida'nın karşıt konumunu şöyle değerlendirir: Karşımızda oyun yazarının kendisi mevcut olsa ve niyetlerini dile getirirse bile, bu niyetlerin arkasına dolanılmayacak bir açıklama zemini sunuyor olmaktan aciz kalacağı âşikârdır, zira söz konusu niyetlerin kendisi üzerinde anlamlı kılınacağı geride duran bir bağlam her daim var olmaya devam edecektir (Fish, 1982: 705). Yönelimselliği dışarıda bırakmak, onu zorunlu bir koşul olarak almış olması gereken *-miş gibi yapma* metaedimselinin, yerini tek metaedimsel olarak yinelenebilirliğe bırakması gerektiğine delâlet eder. Artık her edimseli edimsel kılan onun *-miş gibi yapma* metaedimseline tâbi, yani ciddi olup olmaması değil; zorunlu bir biçimde yinelemeye konu olmasıdır. Şu halde yönelimsellik içermeyen yineleme, yönelimsellik paradigmasında anlamlı olabilen *-miş gibi yapmanın* yerini alır.

Sözgelimi teşekkür etme edimselinin ifâsı, teşekkür edimselini olduğu edimsel kılan mantıksal özün belli bir niyet çerçevesinde olanca aynılığıyla edimselleştirilmesi olarak anlaşılabilir; zira teşekkür etmeyi teşekkür etme kılan sabit bir özün varlığından bahsetmek mümkün değildir. Durum daha ziyâde şudur ki, teşekkür etmek gibi toplumsal bir eylem, ifâ edildiği her durumda, söz konusu eylemin tanımına katkıda bulunmaya aday bağlam kaynaklı bir takım farklılıklar üretmeye gebedir. Bir yazar, kendisine edilen teşekkür müteşekkire kalma duygusunu odağa yerleştirdiği bir kurgu yapıp, teşekkür etme ediminin tanımsal ufkunu her daim genişletebilir. Edebiyatın duygulara ilişkin kavrayışımızı derinleştirme işlevini haiz bir kurgusal üretim biçimi olduğu kabul edilecek olursa, bu iddiadaki haklılık payını teslim etmek çok da zor olmayacaktır.

Derrida, Austin'in edimsel kavramsallaştırmasının, konuşandan dinleyene anlam paketçikleri aktarma işlevine sahip bildirimsel ifadelerle benzer bir aktarma mantığına yaslandığının altını çizer. Konuşan öznenin bilinç yaşantısının bir parçası olarak üretilen bu bildirimsel ifadeler, ontolojik olarak bilincin dışında konumlanmış olan bir nesneye yönletim yaparlar. Zihin yönletim yaptığı dışsal nesneyi hangi bakımdan konu ettiğini, onu hangi yüklem veya yüklemeleri bakımından gündeme getirdiğini; kısaca nasıl anlamlandırdığını bir yargı formunda karşı tarafa iletir. Fregeci bir tarzda özetlemeyi uygun gördüğüm bu anlam kavramsallaştırması ise Derrida tarafından "yönelimsel anlam" [*intentional meaning*] olarak tâbir edilecektir (Derrida, 1988: 14). Derrida'nın bu noktada altını çizdiği önemli husus, durum her ne kadar çok farklı görünse bile, edimsellerin de söz konusu yönelimsel anlam aktarımı paradigmasından muaf olmadığıdır. Edimseller belli bir bağlam içinde, o bağlamın gerekleri ile

tekrarlanışından ziyade, tüm satha yayılmış farklılaşma hattı boyunca yinelemenin özü, yani kendinden başka olan temsili ürettiğini iddia etme zaruretinin bir başka ifadesi de bu olsa gerektir.

edimselleri o edimseller yapan mantıksal koşulları yerine getirmeyi amaç edinmiş öznelere dilsel alışverişlerine yaslanan bir anlam aktarımı mantığı çerçevesinde iş görürler. Bilinçli konuşmacı ve dinleyicilerin amaçsallık ya da yönelimsellik ihtivâ eden mevcudiyetleri, söz edimlerinin bir anlam aktarımı olarak gerçekleşimini mümkün kılan bağlamı bütünsel olarak, geriye bir şey bırakmamacasına tüketir (Derrida, 1988: 14). Aslına bakılacak olursa, bildirimlerden farklı olarak edimseller için geçerli olan anlam aktarımının yanında bir etki üretme, yani bilinçli olarak bir güç kullanma meselesidir, ki "edimsözel güç" ile "etkisözel güç" kavramsallaştırmaları da bunun bir kanıtı niteliğindedir (Derrida, 1988: 13).

5. Searle'ün Derrida'ya Yanıtı ve Yönelimselliğe Dönüş

Sonda söylenecek olanı başta söyleyecek olursak, Searle'ün Derrida eleştirisini şu şekilde formüle etmenin mümkün olduğunu görürüz: Yinelenebilirliğin Derridacı kavranışı söz konusu olduğu müddetçe, söz edimleri için niyetlerin özsel yokluğu da anlaşılabilirlik kazanacaktır. Oysaki dilsele formların tekrarlanabilirliğini, mevzubahis söz edimlerinin temel karakteristiği olan yönelimsellik biçimlerinin zorunlu koşulu olarak değerlendirmek icap eder (Searle, 1977: 207-8).

Açıklamasını net bir biçimde ortaya koymaksızın Searle, Derrida'nın Austinci asalaklık nitelemesini ahlaki bir mesele olarak algıladığını, halbuki bunun basit ve "mantıksal bir ilişki" olarak anlaşılması gerektiğini öne sürer. Nasıl ki rasyonel sayıların tanımı doğal sayıların tanımına asalaktır; kurgusal sözcelemlerin de kurgusal olmayan sözcelemlere aynı anlamda asalak olduğunu kabul etmek icap eder (Searle, 1977: 205). İki doğal sayının birbirine oranı olarak gösterilebilmek rasyonel sayıların tanımını veriyor ise, rasyonel sayı kavramının doğal sayı kavramını mantıksal olarak gerektireceği açıktır. Aynı şekilde arkasında gerçek amaçlar ve niyetler barındırıyor gibi görünen söz edimlerinin de, mantıksal koşul olarak, arkasında gerçek amaç ve niyetler bulunan ciddi sözcelemleri gerektiriyor oluşu normal karşılanmalıdır. Sartre'in terminolojisine başvurarak söyleyecek olursak angaje edimseller ve angaje olmayanlar arasındaki temel fark sorumluluk almak ve almamak arasındaki ahlaki farka değil; tavır almamanın ister istemez tavır alan edimselin eksiltilmesi sonucu elde edilebilecek olan bir duruma karşılık geliyor olmasından kaynaklı bir farka işaret etmektedir. Searle bu noktada, Derrida'nın basit bir mantıksal bağımlılığa gönderme yapan söz konusu asalaklık ilişkisini büyütüp metafizik bir problem haline getirdiğinden yakınmaktadır (Searle, 1977: 204). Kısacası Searle, Derrida'nın mistifiye ettiğini düşündüğü bir fenomeni yere indirmeye; yani sağduyuya daha yakın bir zemine tartmaya uğraşmaktadır. Diğer yandan şurası da açıktır ki, kurgusal sözcelemlerde ciddiyet eksikliğinden kaynaklandığı öne sürülmüş olan talihsizlik durumunu, diğer edimsellerin talihsiz olmalarına yol açan mantıksal çelişki üzerinden kavramak da olanaklı görünmemektedir. Şu halde söz konusu talihsizliğe yol açanın ne olduğu sorusu üzerinde ısrar etmek, ister istemez dilin varlıkla ya da mevcut olanlarla bağlantısını tekrar gündeme getirmeyi gerektiren metafizik bir soruşturmaya kapı aralayacaktır.

Derrida asalak sözcelemleri tırnak içinde, alıntılanmış, yani yinelemeye tâbi sözcelemler olarak değerlendirmek eğilimindedir. Ama, diye karşı çıkar Searle, sahnede söylenen replikler, sözgelimi, tiyatro eserinin kendisi olarak kaleme alınmış yazılı metinden "bahsetmek", onu "alıntılanmak"tan ziyade, "kullanır" (Searle, 1977: 206). *Söz Edimler*'inde Searle'ün ifadeleri kullanmak ve onlardan bahsetmek [*the use and mention of expressions*] arasındaki farkı açıklamak üzere başvurduğu örneğe dönecek olursak: "Sokrates bir filozoftu" cümlesinde geçen ilk ifade yaşamış belli bir insana yönletim yapmakta, bu anlamda da normal kullanıma, yani imleme işlevine [*signification*] sahiptir. "Sokrates' sekiz harften oluşur" cümlesinde geçen ilk ifade ise filozofun kendisine değil, adına gönderme yapan; Sokrates isminin adı olarak kavranması gerektiği için tırnak içine alınmış bir özel isimdir (Searle, 1970: 73-4). İkinci örnekte Sokrates'in adından bahsedildiğini düşünmeye yatkın oluruz; o adın kullanıldığını değil. Austinci ciddi-asalak sözcelemler ayrımı söz konusu olduğunda Searle, Derrida'nın asalak sözcelemler ile ciddi sözcelemleri aynı kefedeyi tarttığını, dolayısıyla kullanma-bahsetme ayrımını ihlal ettiğini öne sürer görünmektedir.

Tiyatro oyunu örneğine dönecek olursak, Searle'ün bu iddiasını şu şekilde açıklamak mümkündür: Oyunun oyun metninden türetildiğini düşünmekten ziyade, oyun metnini, oyun yazarının kafasında canlandırmakta olduğu olaylar, replikler ve dekorlardan oluşan görsel kurgudan yapılmış bir soyutlama olarak kavramak daha mantıklıdır. "Kullanma" sözcüğünü tam da bu anlamda yorumlamak gerekir. Oyunun oyun metnine atıf yaptığını, onu alıntıldığını iddia etmenin saçma oluşu hususunda Searle'ün

haklılığı kuşkuya yer bırakmayacak niteliktedir. Bir performans olarak oyunun oyun metnini kullanıyor olduğu iddiası, oyun metni yanısıra, oyuncuların idrâki ve tecrübesi, yönetmenin edebi yorumu, ışıkların estetik duyarlılığı vb. başka faktörlerin de işin içine karışmış olduğunu imâ eder. Tüm bu sayılanların metne atıf yapıyor değil de onu kullanıyor oluşları, onu aslına rücû ettirdikleri, yani olması gerektiği gibi bir performansla dönüştürdükleri anlamına gelir. Şu halde tiyatro oyunun performansı, oyunun kendisini işaret etmekle yetinen; onun yerinde duran; onu temsil eden metni aslında olduğu şeye geri çağırarak anlaşılabilir.

Dolayısıyla, oyun metni ile söz edimlerini oldukları söz edimleri kılan bağlamdan bağımsız, mantıksal koşullar kümesini paralel konumlara yerleştirdiğimizde, Searle için aslanan metnin ya da mevzubahis koşulların o an ifâ edilmekte olan edim tarafından yinelenmesi ya da alıntılanması değil, bilinçli niyetlere sahip öznelere tarafından bir iletişim ortamında kullanıma sokulmasıdır.⁶ Nasıl ki oyun ekibi metni bir ipucu olarak alıp, yazarın öngördükleri niyetleri ile kendi niyetlerini harmanlayarak eldeki eserin bir yorumuna ulaşırlar; gündelik hayattaki öznelere de, mantıksal koşulları mutlak olarak belirlenmiş gibi görünen söz edimlerini farklı farklı bağlamlarda yeniden üretirler. Ortaya koymuş olduğum bu yorumu onaylayacak olan ise, söz edimlerinin bağlam-bağımsız mantıksal koşullar tarafından tanımlanıyor olması gerektiğini düşünen Searle'dür; değişen bağlamlar çoğulluğuna rağmen yinelenen vechini üreten söz edimlerinden bahseden Derrida değil.

6. Sonuç

Derrida'nın Austin eleştirisi ile başlayan Derrida-Searle tartışmasının temel eksenini, sözcüklerin bir eylemin ifâsı olarak anlaşılabilen söz edimleri konu olduğu müddetçe dilin dünya karşısındaki konumlanışıdır. Tartışmanın bu minvalde dönmekte olduğunun farkında olan daha ziyade Derrida'dır. Searle'ün Derrida'yı basit mantıksal bir meseleyi metafiziksel bir düzeye taşıyor olmakla itham ettiği de bu iddiaya kanıt teşkil eder mahiyettedir.

Yukarıda da göstermeye çalışmış olduğum üzere, söz edimlerini, uyuşumsuz bir bağlamda kendine şeffaf niyetlerin etki üreten (anlaşılmaktan ziyade) dışavurumları olarak yorumlayan Searle, kurgusal niyetlerin yokluğu üzerinden algılamış; sonuç olarak da yönelimsellik paradigmasının dar sınırları içine hapsolarak Kartezyen bakış açısını sürdürmüştür. İster doğru isterse de yanlış olsunlar, salt bildirimsel ifadelerin nihai işlevlerini yerine getirdiklerinden bahsedebildiğimiz nokta, söz konusu ifadelerin kendileri birer ifade olmayan mevcut olgularla buluştukları; belli bir yorum silsilesine yol açmış bile olsalar, bu silsileyi kendileri yoruma açık olmayan mevcut şey durumları ile sonlandıran ifadelerin bildirimsellik işlevini hakkıyla yerine getirdikleri noktadır. Konu söz edimleri, yani dünyayı betimlemekten ziyade dünyada bir şeyleri değiştirmek olduğu müddetçe, dilin mevcudiyetle [*presence*] sonlandığı noktanın yerini, koyutlanan amaçların edimler üzerinden gerçekleştiği; dünyanın sözcükler üzerinden değiştirildiği bir olgusal zemini alır. Tam da bu anlamda bildirimsel ifadeler için mevcudiyetin (şey ya da olguların mevcudiyetinin) oynadığı rolü, edimseller için niyetlerin mevcudiyetinin oynadığı düşünülebilir. Bir başka deyişle bildirimlerin varoluşunu, yani *doğruluk değeri alabilme*ye mevcudiyete bağlayan bağ, edimsellerin varoluşunu, yani *sosyal ortamda veya anlam dünyamızda etki ya da fark yaratabilme*ye niyetlerin mevcudiyetine bağlayan bağa koşuttur. Kurgusal sözcüklerin, Searle'ün ifadeyle, "mantıksal konumu", söz konusu niyetlerin yokluğunu gündeme taşımakta; mevzubahis sözcüklerin buna rağmen nasıl olup da birer edimsel olarak kalmaya devam ettiklerini sorgulama konusu haline getirmektedir.

Şunu gözden uzak tutmamak gerekmektedir ki, niyetler her daim belli uyuşumsuz zeminler tarafından inşa edilmiş olması gereken bağlamlar temelinde anlamlı bir mevcudiyet kazanırlar. İçinde birarada yaşama ve üremeyi denetim altına alıp düzenlediği bir kurum olarak evliliği barındıran bir toplumsallık olmaksızın iki insanın evlenme niyetiyle bir evlendirme memuru önüne çıkıp belli söz edimlerini ifâ

⁶ Moati'ye göre niyetlerin iletişim ortamında aktarımı anlayışına dayalı model, Searle'ün edimselleri betimleyicilerle karıştırma tehlikesine açık hale getirmektedir: "Ama X'e Y yapmasını emretmekle (edimsözel değer hakkında Austin'in tutmakta olduğu konum) aynı X'e, kendisine Y yapması emri verildiğini bildirmek (iletişimsel pragmatizme sadık kalkanların konumu: edimsöz bağlamında Grice ve Searle) arasında büyük bir fark vardır. İlk durumda dilin kullanımı bütünüyle edimselken, diğer durumda edimlerin kipliği başlangıçtan sona kadar tanımlayıcı/betimleyicidir, zira konuşmacı X'e basitçe itaat edilmesi gereken bir istenci aktarmaktadır..." (Moati, 2014: 56).

etmelerinin bir anlamı ve işlevi olamaz. Fakat şurası açıktır ki, söz konusu toplumsallık ve onun tarafından imâ edilen bağlam ile bu bağlam üzerinde hayat bulan niyetler, ancak ve ancak bildirimsel ifadelerin ortaya koymakta oldukları betimleyici önermeler sayesinde bilinir hale gelir, açığa çıkarlar. Bu da demektir ki, edimseller ancak ve ancak saptayıcılar temelinde anlaşılabilirlik kazanır. En azından Austin ve Searle'ün üzerinde felsefe yapmakta oldukları zemin böyle bir bakış açısından hareketle inşa edilmiş gibi görünmektedir. Asalaklık ya da kurgusal tartışmasının edimsellerin varlık koşulu olarak imâ eder görüldüğü *ciddi olarak sözcelenmiş olmanın (-miş gibi yapmaya karşıt olarak)* söz konusu bağlam ve niyetlerin tasviri olmaktan öte bir metaedimsel olarak ele alınması gerekliliği, edimselleri edimsel kılanın salt betimsel bir zemin olmaktan çok, betimsellik kaynaşmış bir edimsellik temeli olduğunun altını çizer. Derrida ve Searle'ü farklılaştıran ayırım çizgisinin tam da bu noktada belirginleşmeye başladığını iddia etmek saçma olmayacaktır.

Metaedimselin *meta* oluşunu vurgulayan Searle, *ciddi olarak sözcelenmiş olmayı*, edimseli edimsel kılan bağlamın ve bu bağlamda zuhur eden niyetlerin betimsel bir parçası olarak yorumlamayı tercih eder ve onu nihai bir açıklama ögesi olarak kullanmakta beis görmez. Searl'ün bilinçli yönelimsellik olarak yorumlanabilecek olan *metaedimseli* yerine *yinelenme* ya da *alintisallığı* geçiren Derrida'nın, metaedimsel kavramsallaştırmasını edimsellik vurgusu üzerinden okuduğunu savlamanın sakıncası yoktur. Şu halde Derrida'ya mâledilebilecek olan *metaedimsel* kavramsallaştırması, edimselleri ontolojik açıdan mümkün kılan zeminin tasvirî olmaktan ziyade yine edimsel bir zemin olduğunun altını çizecek; Searl ve Austin'in mantıksal anlamda tüketilebilir olarak tasavvur ettikleri mantıksal koşulları, edimselleri tüketmesi imkân dahilinde olmayan; tüketilemez bir bağlamlar çoğulluğu üzerinden anlamaya yönelecektir. Fish'in de belirttiği gibi, *Söylemek ve Yapmak*'ın onbirinci dersinden itibaren Austin'in betimsel ifadeleri de edimseller olarak değerlendirilebileceğine ilişkin sezgisi hesaba katılırsa, Derrida'nın ne anlamda daha derin bir sezgiyi ortaya atmış olduğunu hissetmek çok daha kolay olacaktır (Fish, 1982: 714-6). Ama bu denli şümüllü bir tartışmayı yürütmek ancak ve ancak bir başka yazının sınırları dahilinde mümkün olabilir.

KAYNAKÇA

- Austin, John L. (2009). *Söylemek ve Yapmak: 1955 William James Dersleri*. çev. R. Levent Aysever. İstanbul: Metis Yayınları.
- Austin, John L. (1971). "Performative-Constative", *The Philosophy of Language* içinde; yay. haz. John R. Searle. London: Oxford University Press.
- Derrida, Jacques (1988). "Signature Event Context", *Limited Inc* içinde, çev. Samuel Weber. ss 1-24. Evanston: Northwestern University Press.
- Fish, Stanley E. (1982). "With the Compliments of the Author: Reflections on Austin and Derrida". *Critical Inquiry*, Vol. 8, No. 4, ss. 693-721.
- Loxley, James (2007). *Performativity*. London and New York: Routledge.
- Moati, Raoul (2014). *Derrida / Searle: Deconstruction and Ordinary Language*. çev. Timothy Attanucci ve Jean-Michel Rabaté. New York: Columbia University Press.
- Searle, John R. (1970). *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. New York: Cambridge University Press.
- Searle, John R. (1977). "Reiterating the Differences: A Reply to Derrida" *Glyph* 1.
- Searle, John R. (1983). *Intentionality: An Essay in the Philosophy of Mind*. New York: Cambridge University Press.
- Searle, John R. (2011). "Kurgusal Söylemin Mantıksal Yapısı", *Söylemek ve Anlatmaya Çalışmak* içinde, ss. 91-110. çev. R. Levent Aysever. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.